

A katolikus társadalomkép és szociális tanítás hatása az európai jogfejlődésre

Nincsen olyan vallás, amely ne keresne választ híveinek nyomasztó szociális problémáira. Jog és kialakult szokások hiányában – vagy azokkal társulva – vallási hiedelmek, eszmék igazítják el az emberek többségét szociális konfrontálódásaik közepette. Találkozhatunk – a múltban*

és a jelenben egyaránt – olyan vallásokkal, amelyek az adott közösségtől való elfordulást, az aszkézist, a magányos meditációt javasolják híveiknek. Más vallások inkább a közösségben történő „elmerülést”, áldozatvállalást, lelki és testi türelmet tekintik a boldog élet zálogának. Ezek a szociális áldozatot – amely a hívó életének feláldozásáig terjedhet – az isteni rend részeként határozzák meg. Nem kevés az olyan vallási eszmék száma sem, melyek agresszióra, küzdelemre, harcra serkentve törekednek a közösség belső szociális feszültségeit feloldani.

A legtöbb vallás eszmerendszerében találni egyfajta közösségi felelősséget az egyénért, a gyermekekért, a fiatalokért, az idősekért. Ugyancsak fellelhető a vallásos tanítások között a „gazdag–szegény” adandó problémára, válaszra való törekvés. Azt is megfigyelhetjük, hogy az elesettek helyzetét számos hiedelem mellett konkrét előírások, szabályok igyekeznek rendezni. A legtöbb vallás a szociális szférára is kiható politikai, társadalmi viszonyokat is taglal, miközben a hívó egyénre épít, az általános emberi és örök értékeket keresi. A zsidó–keresztény vallási kör, de az iszlám és a buddhizmus is, az egyének üdvözülésére irányulva fejtik ki tanításait. E tanítások gyakran szabályokként működnek egy-egy közösségen belül

A 19–20. században a vallási értékek a felgyorsult gazdasági–technikai forradalmak hatására erodálódtak. Ellenséges, elutasító, türelmetlen magatartásformák váltak a vallásos és világi nézeteket vallók között általánossá. A vallásokban megnyilvánuló, a gazdasági–kulturális változásokkal szembeni „maradiság” fundamentalista formákat öltve a világgal való szembefordulást erősítette. E folyamatnak volt egy további következménye is. A vallástalanná vált, szabadságukban jog által védett személyek is elveszítették szociális kapaszkodóikat. Nemcsak a lét veszett el az egyének számára, hanem a hit is.

A különböző vallások eltérően reagáltak e változásokra. Újból és újból hangsúlyozták a hitvilágukban meglevő alamizsnaosztás, támogatás erkölcsi parancsait. A valódi közösségi élet és az összetartozás fontossága mellett tettek hitet. Minthogy a legtöbb világvalóság hagyományokon alapul, s a szétrombolódó közösségek felhagytak hagyományaikkal, új utakat kellett keresni a hívők és immár a nem hívők szociális konfrontálódásainak ke-

* Rövidített kivonat a szerző hasonló tárgyú tanulmányából

zelésére. Ezen a megújulást kereső úton elsőként a katolicizmus indult el. Tanításai nemcsak a hívőknek, hanem az emberiségnek is szólnak.

Az egyház társadalmi tanításai

A Római Katolikus Egyház kétezer esztendő történelmi útján tanításaival és cselekedeteivel tanúsította a keresztény vallás társadalmi problémák iránti érzékenységét. E hosszú út korántsem volt – a bibliai tanítások következetes hirdetésén túl – mindig kiegyensúlyozott. Miközben a hit a társadalmi igazságosság, a méltányosság, a türelem és a szeretet praxisát igényelte volna, a világi javak szűkössége, a társadalmi erőforrások allokációja gyakorta alakított ki a keresztény mentalitástól alapvetően eltérő társadalmi viszonyokat. Az Egyház az elesettek, a megnyomorítottak, a szegények gondoskodójából, a tényleges hatalmi politika szepülőjeként gyakran vált e társadalmi rétegek ellen fellépő „ideológiai” hirdetőjévé. De minden tévedés ellenére hitelvei nem változtak azok kialakulása óta. Az eszmerendszer megőrizte a keresztény religio emberre vonatkoztatott univerzalizációját. Ez az egyetemességre való törekvés lesz majd – az akarat szabadságával együtt – a motorja és a kiinduló feltétele a 18–19. században az emberi jogok eszméinek.

A Római Katolikus Egyház társadalmi tanításai – ellentétben a reformált egyházak mentalitásával – lassan és nagy időbeli távolság után követték az Európa nyugati térségeiben kibontakozó polgáriasodást. Amíg a Pápai Állam világi hatalomként politizált, erejét, cselekvési körét ez a feladat oly mértékben megterhelte, hogy az általános emberi problémák társadalmi szintű tanítását nem is tudta rendszerbe foglalni. 1870-től a pápaság elveszítette addigi politikai mozgásterét, s az egyházfő is a Vatikán foglyának tekintette magát. Ekkor született meg az infallibilitás, vagyis a pápa hitbeli kérdésekben megnyilvánuló csatlakozhatatlanságának dogmája. (Ezt a magyar püspöki kar – *Simor János* vezetésével – elutasította!)

A 19. század második felében a bérből és fizetésből élők tömegei visszafordíthatatlanul a piaci folyamatok kiszolgáltatottjaivá váltak. A társadalmakban megindult liberalizálódás kiterjesztette a politikai kultúrát, míg a szociális állapotokat, a tömeges létbizonytalanságot már nem tudta kezelni. Az államok – 1870 után különösen az egyesített Németország – felismerték a megoldatlan és társadalmi méretűvé növekedett szociális feszültségek veszélyét. A társadalmi konfrontációk feloldására való törekvés vezette *Otto von Bismarck* kancellárt az öregségi, betegségi és rokkantsági biztosítás megteremtésére. Napjainkban is működő modelljét már az 1890-es évek elején átvettük hazai jogalkotásunkba, messze megelőzve ezzel a nálunk sokkal „fejlettebb” Nyugat államait.

Egyidejűleg érlelődött a társadalmi problémák megoldását szorgalmazó vallásos és világi igény. S a történelem szerencsés közrehatásaként a 19. század végére megszülettek a rendszerbe foglalt társadalmi tanítások és az állam közhatalmi erejét felhasználó társadalombiztosítási és szociális jogok, illetve intézmények. E két folyamat között, a kölcsönösség mellett jelentős mértékű eltérések is mutatkoztak. Időközben a német társadalombiztosítás előbb született meg, mint az Egyház állásfoglalása, de ez volt az Egyház számára a szerencsés folyamat. Társadalmi tanításait ugyanis biblikus hagyományai, gondolkodói és vértanúi mellett a társadalmi tapasztalatokra (munkáspapok), a felismerhető polgári értékekre, valamint az államok, pártok tényleges tevékenységének ismeretére alapozhatta. Az enciklikák, a munkások és a szabad liberális eszmék kifejtett változatait megismerve bírálhatták azok törekvéseit (szocializmus). Ugyancsak kritika tárgyaivá válhattak az első szociális tárgyú enciklika – a *Rerum novarum* – megjelenéséig kialakított állami intézmények, amelyek a tömegméretűvé szélesedett szociális konfliktusok kezelésére voltak hivatva.

E tanítások nívója az volt, hogy nem szorított a római katolikus hívők körére. Túl lépett a meglehetősen kidolgozatlan és korszerűtlenné vált biblikus fogalmi apparátuson, és a világi tudomány és gyakorlat szó- és kifejezéshasználatahoz igazodott. A 19. század utolsó évtizedében született *Rerum novarum* (Új dolgok) forradalmi változást hozott az egy-

házi tanítások és a világi államok jogalkotásának viszonylatában. A *Rerum novarum* és az azt követő pápai enciklikák, zsinati konstitúciók elveik tisztasága, egyszerűsége révén a 20. században beépültek az emberi jogok, a nemzetközi szervezetek (ILO), a nemzetek közötti integrációk (EU) és a nemzeti államok jogalkotási folyamataiban. Ma már azt is mondhatjuk, hogy az enciklikákban megfogalmazott társadalmi tanítások fundamentális jelle-güvé váltak a társadalmak közötti érintkezésekben.

Az Egyház társadalmi tanításai nem azonosak annak szociális tanításaival. A társadal-mak kulturális és politikai életéről nyújtott értékelések és megállapítások ugyan feltételei a szociális jogok érvényesülésének, a tényleges ellátórendszerek létezésének, de jellegük-nél fogva más az a társadalmi dimenzió, amelyben érvényesülhetnek. Az Egyház világo-san felismerte, hogy a társadalmi tanítások csakis akkor válhatnak a közösségek – benne a keresztény hívők – épülésére, ha azok a szociális problémákkal együtt jelennek meg, mintegy „konkretizálják” a kulturális, politikai szabadságjogokat.

Az enciklikák, konstrukciók azt is tükrözik, hogy a gazdasági jogoknak két oldaluk van. Egyrészt tartalmazzák az emberek életkörülményeit, szellemi és anyagi állapotát elősegí-tő tulajdonlási, gazdálkodási viszonyok struktúráit, valamint e struktúrák szociális vonat-kozású megfelelőségét. Korábban a társadalmi tanítások még az osztályok, rétegek stb. vál-ságaihoz, konfliktusaihoz kapcsolódtak. A *Quadragesimo Anno* (QA) kezdetű enciklika az egyén és az állam szociális viszonyát elemezve kifejtette a szubszidiaritás tanát. Ezt a ta-nítást a tisztességes munkabér elvével együtt átvették az EGK, majd az EU normái is. Mindez nem a véletlen műve volt. Az EU alapítóinak eszmeiségét a keresztényszociális értékek – ezeken belül a pápai tanítások hatása érzékelhető – határozzák meg. Ugyancsak a keresz-tényszocialista értékek, ezen belül a pápai tanítások hatása érzékelhető az ILO számos nem-zetközi egyezményében, továbbá az Európai Szociális Chartán, illetve a munkavállalók jo-gaira vonatkozó EU-Charta alapvető intézményeinek „szellemében”.

A *Rerum novarum*

Az enciklikát XIII. Leó (1878–1903) pápa 1891-ben bocsátotta ki. Nemcsak a kor ak-tuális konfliktusaival kapcsolatban kívánt a hívők számára megalapozott gondolatokat ki-fejteni, hanem nézetei már társadalmi tanításként jelentek meg. Ez az enciklika a Katoli-kus Egyház modern korhoz igazodó szellemi felzárkózását tette lehetővé. Nem feledhet-jük el, hogy az egyesített Németországban 1883-ban létrejött az egészségbiztosítás, 1884-ben az üzemi balesetbiztosítás, 1889-ben pedig az öregségi és rokkantsági biztosítás rend-szere. Ugyancsak erre az időszakra esik a munkásmozgalmak szerveződése, a *Marx* és *En-gels* által kimunkált szocialista nézetek terjedése, továbbá a szélsőségesessé váló liberaliz-mus, valamint a tőkekoncentrációkkal kialakuló részvénytársasági típusú nagykapitalizmus kifejlődése. Mindehhez hozzájött még az imperializmusnak nevezett politikai magatartás és a gyarmatbirodalmak „fénykora”.

Sokan bírálták XIII. Leót nemcsak az enciklika tartalma, hanem állítólagos megkésett-sége miatt. Ez utóbbi kritika azért megalapozatlan, mert a tanítás feltételeit adó tapaszta-latok és elméleti megfontolások csak a század végén kezdtek elemezhetővé válni. A *Rerum novarum*nak – a későbbi enciklikákra is kiható – elméleti módszere a következő elemeket tartalmazza:

- a neo-tomista filozófiát;
- a természetjogi nézetrendszert;
- az örök emberi értékek megváltoztathatatlanságába vetett hitet (ez lesz a pápai ta-nítások terjedésének egyik akadály);
- dedukciós módszert, amely az elméleti tételeket konkrét formákra vonatkoztatja.

Az enciklika kezdősora („Ha egyszer már lánggra kapott az újítás vágya...”) arra utal, hogy a változó világ kényszerítő társadalmi szabályaiban XIII. Leó tudatos vágyakozást s nem

öngerjesztő folyamatot látott. Ily módon a változás nem isteni, hanem az emberi akarat által került megfogalmazásra. Kiemeli a pápai megnyilatkozás közvetlen okát: az Egyháznak valamit mondanía és tennie kell a 19. század végére kialakult, munkásokat nyomorító helyzettel kapcsolatban. Amíg a pápa az ipari kapitalizmus viszonyaiból indult ki, bírálói, így Henry George is, a földtulajdonokhoz kötődő népesség helyzetéből. A pápa álláspontja volt a korszerűbb. A tőkés rendszer nem a földhöz kötődést, hanem a forgalmi viszonyokhoz való igazodást fejezik ki. A Bevezetőben az egyházfő utal arra, hogy az „iparosok” védőhálót is biztosító szervezeteit a francia forradalom eltörölte. A céhek rendisége helyébe nem lépett más intézmény, ezért az iparosok többsége lecsúszott a proletársorsba. Összefügg mindez a liberalizmus egyesület-szemléletével, melynek nyomait a francia

Code Civil még a 19. század végén őrizte. Ez a társaságellenes szemlélet a nagykapitalizmus kialakulásáig akadályozta a szociális szerveződések kialakulását.

A Rerum novarum második része lényegében a szocialista eszmével szemben sorakoztatja fel az egyház érveit. Elveti a tulajdon megszüntetésének gondolatát. A tulajdon munkatevékenység céljaként határozza meg a körlevél. „Mélto a munkás az ő bérére”, s arra is, hogy rendelkezék keresménye felett. E gondolat összekapcsolódik a szabad emberi státusz politikai kritériumaival. Kizárt a kényszermunka alkalmazhatósága, s a rab-szolgaság. A munkás bérének tulajdonosaként, az anyagi javakat tulajdonlás céljából szerezheti meg. (Modern terminológiával: jövedelemtulajdonosok.) A tulajdon emberi intézmény, de összhangban van a természet törvényeivel. A tulajdonnak az a társadalmi rendeltetése, hogy a legegyszerűbb, leggazdaságosabb és leghatékonyabb módon ossza el a javak használatát. A tulajdon intézménye nemcsak a szükségletek, hanem az igények szerinti javak használatának allokálását is elvégzi. Mindez benne van az enciklika Biblia-idézetében: „növekedjete és sokasodjatok”. A javak ezt a növekedést szolgálják. Vannak a tulajdonnak olyan tárgyai, melyek fogyasztásra, azaz szociális célra irányulnak.

További javak új dolgok előállítására alkalmas termelési–szolgáltatási célra használatosak. Ez a kettősség rendkívül fontos az emberi közösség szempontjából. Minthogy isten az embernek adta munkálkodásra a „teremtett világot”, e munkálkodás a tulajdon vagy a tulajdonlás megszerzésére való törekvés – a bérmunka – által teljesülhet be. Bizonyos azonban az, hogy senkitől sem vonhatók el a tulajdon kizárólagosságának hangoztatásával a létezéshez, életéhez szükséges javak. Ezt a kérdéskört azonban nem lehet a tulajdon és a tulajdon emberi alkotótevékenység által létrehozott javainak elosztási problémáitól elválasztani. A Rerum novarum ezeket a következtetéseket még nem vonhatta le, s csak a 20. század második felében került megfogalmazásra, hogy a tulajdon nem abszolút jog és az általa teremtett új dolgokhoz (a szocialistáknál és a közgazdaságtanban: új értékhez) az értékeket előállító munkásnak is jog van.

A 19. század második felében a bérből és fizetésből élők tömegei visszafordíthatatlanul a piaci folyamatok kiszolgáltatottjaivá váltak. A társadalmakban megindult liberalizálódás kiterjesztette a politikai kultúrát, míg a szociális állapotokat, a tömeges létbizonytalanságot már nem tudta kezelni. Az államok - 1870 után különösen az egyesített Németország - felismerték a megoldatlan és társadalmi méretűvé növekedett szociális feszültségek veszélyét. A társadalmi konfrontációk feloldására való törekvés vezette Otto von Bismarck kancellárt az öregségi, betegségi és rokkantsági biztosítás megteremtésére. Napjainkban is működő modelljét már az 1890-es évek elején átvettük hazai jogalkotásunkba, messze megelőzve ezzel a nálunk sokkal „fejlettebb” Nyugat államait.

A szocialista és a vulgárfilozófiák, ideológiák körében gyakran feltűnik egy jelmondat: „Aki nem dolgozik, az ne is egyék”. E mondás Pál apostolnál szerepel, de nem a fenti tartalommal. Ott ugyanis a mondat a közösség és az egyén együttműködésére utal: aki nem akar dolgozni, az ne is egyék. Vagyis a közösségeknek van joguk a közreműködni nem akarók kizárására. Az államnak nincs. Akár vétkes, akár nem az adott személy saját sorsának alakulásáért, az állam a gondoskodást a természet rendje szerint köteles ellátni. Minthogy az állam atyaként indítatva érezheti magát a megtermelt javak elosztására (ez lesz majd a társadalombiztosítás felosztó-kirovó rendszere), az állam önmérséklete alapvető értéke a modern kultúrának. A szélsőséges liberális nézet az állam ’éjjeliőr’ szerepéről éppúgy hibás, mint a szocialisták államgazdaságot átfogó, egyhatalmi elosztást szorgalmazó (s meg is valósított) elképzelései.

Összhangban a keresztény vallás kétezer esztendő gyakorlatával, amely gyakorlat a lélek tüdének elérésére irányul, a *Rerum novarum*ban rögzíti a pápa: a megoldásnak az embert kell központjául választania, s nem a gazdasági folyamatokat. A szélsőségesen értelmezett egyenlősdi nem fogadható el rendezési alapként. Az egyénekben rejlő képességek és készségek eltérőek, s ezt a különbözőséget nem lehet „összehozni” egymással. Az embernek a Paradicsomban is kellett volna dolgoznia. Valótlán tehát az az állítás, hogy munka nélkül létezhet ember, emberi jólét. S amikor a Biblia szerint „kiűzetett” az ember a Paradicsomból, a munka nem szabad akaraton alapuló tevékenységgé, hanem kényszerű szükségé vált. Elkülönült a tudással megszerzett vagy adományképp kapott alkotótevékenységtől. A munkához szükségszerűen tapad az egyének szenvedése, küzdelme. A *Rerum novarum* szerint olyan rend fogadható el, amely legalább ember által nem súlyosbítja az emberre a természet révén nehezedő szenvedéseket. S ez – többek között – egyházi feladat, de megvan a mindenkori állam ez irányú jogalkotási, államvezetési kötelezettsége is.

Ami az osztályharc szükségszerűségét illeti, arra a következtetésre jut az egyházfő, hogy a magántulajdon fenntartása mellett is kialakítható olyan társadalmi rendszer, amely elkerüli a kapitalista állapotokból keletkező osztályszerkezetet és az osztályok közötti konfrontációkat. Amint tudjuk, a tőkés fejlődés valóban meghaladta az osztálytípusú társadalmi szerkezetet. Nemcsak a munkabér jogtalan elvonásának gyakorlatát (hiszen: méltó a munkás az ő bérére!) javasolta megszüntetni, hanem a gazdagok szolidaritását is igyekszik felkelteni. Ez lesz az a pont, ahol a későbbi enciklikák visszatérnek a munkásokkal megtermelt értéktobblet tulajdonosok általi elsajátíthatóságának korlátozottságára.

A Biblia egyik szociális tanítása így hangzik: „Amiben bővelkedtek, abból adjatok alamizsnát”. (Ez a tanítás is utal a tulajdon szociális és nem forgalmi jellegű eredetére.) Nincs állandó kényszer az adakozásra, vagyis a permanens segítségnyújtásra. Nincs állandó készlet az emberekben a társadalmi méretű adományozásra. Ez az oka, hogy az Egyház nem képes a szociális problémákat megoldani. Az adományok, alamizsnák ilyen funkcióit csak korlátozott karitatív tevékenység keretében képesek fedezni. Az enciklika közvetve az egyházi és az állami felelősség közti különbséget is értelmezi. Az állam a társadalombiztosítás mellett adókat vehet ki s ezekből gondoskodhat a szociális kiegyenlítő feltételeiről.

XIII. Leó az államok kiemelt feladataként határozza meg a munkások helyzetének kezelését. Ez a javaslat a szociális kérdések primátusáról szól. Ebből a gondolatból születik meg később a szociális jóléti állam fogalma. A II. világháborút követő államfejlődést ugyanis a kereszténydemokráciák fejlesztik ki. Helyes a körlevélnek az a következtetése – írja *Wilhelm Röpké* –, amely szerint a „proletárság megszüntetésétől függ egész civilizációnk sorsa”. Az állam általános feladatkörén belül az enciklika a kiegyenlítő szerepet is rögzíti. Ennek első számú feladata a rend és a biztonság fenntartása. A rend kifejezés alatt nem a konzervatív, múlthoz ragaszkodást, hanem a demokratikus berendezkedés alkotmányos rendjét értik az enciklika hívei. Az állam kiegyenlítő szerepét a szükséges jogok megalkotásában is keresi a körlevél. Kiáll a munkaidő mértékének

korlátozása, a munkaszünet, a pihenéshez való jog stb. mellett. Nem kevés szerepe volt az egyházi tanításoknak abban, hogy a nemzetközi és az egyes állami normák a 20. század elején létrejött ILO egyezményein keresztül, a világban elterjedt értékeké váltak.

Végezetül az enciklika szól a munkaadók és munkásaik szabad szervezkedéséről, elismerve ezzel az önkéntes érdekvédelmi szerveződések létjogosultságát. A keresztény szakszervezeti mozgalmak is e korszaktól kezdve szerveződnek, s válnak a forradalmi szerveződésekkel szemben meghatározó tényezőkké. Ám a katolikus munkásegyletek nem váltották be a pápai reményeket.

Quadragesimo anno

XI. Pius pápa körlevele 1931-ben jelent meg. A bevezetőben a pápa világossá teszi: a társadalmi, szociális kérdések nem kezelhetők az alamizsnaosztás szintjén azok részéről, akik a gazdagság szinte minden előnyével rendelkeznek. Mindez nyílt üzenet volt a *Rerum novarum*hoz képest: a gazdasági rendszer haszonélvezőinek kötelessége a munkásokról való gondoskodás, nem pedig filantróp érzéseik alapján történő adományozás. Ami az egyház és a civil öngondoskodás keretei között helyes és megfelelő gyakorlat, az a kapitalizmus nagyfolyamataiban már alkalmazhatatlan és cinikus módszer.

Mínthogy a 20. század első harmadára kialakult a részvénytársaságokon nyugvó nagykapitalizmus, s ellentéte, a szovjet típusú társadalmi tulajdon, szükségessé vált ismét foglalkozni a *Rerum novarum* értelmezett magántulajdon kérdésével. Az enciklika határozottan leszögezi a magántulajdon közösségi jellegét. Mindez a dolgokra, jogokra, szolgáltatásokra – melyeket tulajdonként birtokolni lehet – tértől és időtől függően igaz megállapítás. A társadalmi tulajdon általános alkalmazását a pápa elítéli, de elismeri az állami, köz-, társadalmi stb. elnevezéssel kialakított tulajdon célszerűségét a szociális konfliktusok megoldhatóságában. Figyelni kell az új tulajdoni struktúrák szociális konfliktusokat enyhítő vonásaira, mert – például a nagykapitalizmusokban – a kisorszvényesek sokaságát a munkaviszonyban állók adják. A tulajdon forgalomban kockáztatott része a gazdasági stabilitáshoz is hozzájárulhat.

A világi jogok – kivált a francia Code Civil – a tulajdonos abszolút szabadságát szügerálta, s elhallgatta a tulajdonban rejlő kötelezettségeket. A kialakult és jogi alapúvá vált nézetekkel szemben fejt ki a pápa a tulajdon társadalmi jellegének keresztény erkölccsel egyező elveit. Mindez az akkori Szovjetunióban kialakított társadalmi tulajdon intézményével szemben is erős elhatárolódást tartalmazott.

A tulajdon által keletkezett új tulajdon és az azt létrehozó munkás igényei és szükségletei közötti összefüggés problémája újabb vitákat szült. Ez az enciklika fejt ki először *Aquinói Szent Tamás* érveit is felhasználva, hogy a tulajdonból keletkező s a tisztas életvitelen felül keletkezett javakból a munkával keletkezett részhez a munkát végzőnek tulajdonszerzési jogcíme van. Súlyos állítást tartalmaz a körlevél 52. pontja. Nem kevesebbet fejt ki, mint azt, hogy a tulajdon megmunkálása – értéknövelése – a tulajdonszerzés jogcímét biztosítja a dolgozó számára. Ez a tulajdonszerzés a két termelési tényező – a munka és a tőke – kölcsönös egymásrautaltsága által valósul meg. A munka és a tőke között arányosságnak kell érvényesülnie. Ezt kell a közérdek és a közérdekhez kapcsolódó méltányos magánérdek harmóniájaként megteremteni. Lényeges, hogy a „kinek-kinek a magáét” elv és nem valamiféle „álegyenlődsdi” képezheti az elosztás jogcímét.

Az egyház feje nemcsak a dolgozók tulajdonosi mivoltát erősíti. Először jelenik meg körlevelében az igazságos munkabér fogalma. Ez a fogalom rövidesen meghatározó elemévé vált az európai egyezményeknek és a nemzetközi jognak.

A Quadragesimo anno részletesen foglalkozik a társadalmi rend kérdéskörével. Az egyének öngondoskodása tehát nem materiális lehetőség, hanem jog, melyet garantálniuk kell az államoknak. Az enciklika ezen pontja összhangban áll a polgári jog biztosításához

fűződő intézményeivel, de új utakat is megnyitott. A munkások önszervező szervezetei mellett már a II. világháború előtt kialakultak az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak. E mozgalmak mintegy tanúsítják, hogy az egyénekben a társadalombiztosítás mellett további öngondoskodási alternatíva van. Az öngondoskodás az emberi szabadság egyik formája, melyet nem lehet elvonni azoktól, akik erre képesek és kellő akarattal is rendelkeznek megvalósításához.

A Quadragesimo anno a szubszidiaritás elvét kifejtve, a „hivatásrendiség” kérdését taglalja. A foglalkozás szabad megválasztásának liberális értelmezése az elmúlt évszázadban (de napjainkban is) azzal a következménnyel is járt, hogy a foglalkozások erkölcsi értéke csökkent. A piac értékei átfogják az emberek munka- és alkotótevékenységét. A munka technikai jellegű, gyakran az emberi méltóságot megalázó kényszerré süllyedt. „Hivatás” alatt a tevékenykedni akaró ember érzelmi képességeivel összhangban álló, közreműködő akaratát értjük. Ezt az akaratot az egyén erkölcsi jóként is átéli. Ha mindebből a munkást kizárja szociális állapota, nem is válhat részesévé az emberi fejlődés folyamatának. A hivatásrendiség az egyesülési szabadság sarkalatos feltétele.

Nem volt a korporációk „fénykorában” a gazdaság szabályozásának kérdése sem megkerülhető. A körlevél leszögezi, hogy sem az „osztályharc”, sem a gazdaság „teljesen szabad” működése nem lehet kívánatos. Szükségesnek ítéli a gazdaság működésének szabályozását. E maxima felállításkor kialakulóban volt a szovjet típusú tervgazdálkodás és a fasiszta állam irányította korporációk rendszere a „demokratikus”, tőkés típusú gazdaság- és államvezetéssel szemben. Az Egyház a bölcsen szabályozott gazdaságban látja a szociális feszültségek feloldásának lehetőségét.

A Quadragesimo anno hitet tesz a munkások azon joga mellett, hogy részt vehessenek a vállalatirányításban, azaz demokratikus politikai jogaik behatolhassanak a tulajdonosi jogokat korlátozó feltételek közé. Mindez összhangba került az 1919 óta már kialakulóban lévő, s csak a II. világháború után kiteljesedő, üzemi tanácsok működésének pártolásával. Sem a fasisztoid, sem a kommunisztikus rendszer nem felel meg a tulajdonban rejlő társadalmi rendeltetészerűségnek. A kezdeményező értelem, a tőke eszközjellege és a munka kivitelező szerepe alkotja XI. Pius okfejtésében azt a hármastényezőt, amely az alkotó, a munkálkodó ember tevékenységét összekapcsolja az anyagi lehetőségekkel. E három feltétel szabad mozgása lesz 1957-ben a Római szerződés „*conditio sine qua non*”-ja.

Mater et magistra

XXIII. János pápa 1961-ben kiadott enciklikája újfent elítéli a liberalizmus (neoliberalizmus) totális szabad versenyes értékrendjét, s a megvalósult szocializmusok tragikus eredményeit. „A munkához való jogot az egyház a következő tartalommal ismeri el: A munkához való jog az egyén legszemélyesebb joga, amely magában foglalja a foglalkozás megválasztásának szabadságát, azaz a munkás döntését arról, hogy képességeit, készségeit a munkafolyamatokban kényszer nélkül kifejtheti.” Mindez a 20. század második felének új jelenségein alapuló megállapítás. Nem a fizikai, hanem az alkotókészséget is magában foglaló szolgáltatási, információs munkának van „jövője”. S ez a hatvanas években már felismerhető tendencia új helyzetet teremtett a munkához való jog és az állam társadalmi munkamegosztásba történő beavatkozásai szükségességének kérdésében is.

Az enciklika bevezeti az emberi méltóság fogalmát. (Ez a fogalom bekerült az akkori NSZK Alaptörvényébe is.) A tanítás a „méltóságnak” személyes és a munkakörülményekre vonatkozó hatását emeli ki. Munkakörülmények alatt korántsem a jogi feltételeket kell érteni, hanem a munkáltatás interperszonális kommunikációit is. Új elem a munkakörülményekre való utalás, ami a munkáltatói utasítás és üzemszervezési jog korlátjaként fogható fel.

Második rendkívül fontos tétele a Mater et magistrának, hogy felfedezi az önfoglalkoztatásnak a kisvállalkozásokban és a szövetkezetekben rejlő lehetőségeit. Akkor, amikor a gazdasági társaságokon alapuló vállalkozási formák szinte korlátlaná váltak a gazdaságokban, valódi nóvum felhívni a figyelmet a kis szervezetekben rejlő humanizált munkakörülményekre. Az enciklika szövetkezetekre vonatkozó megállapításai tükröződnek az Európa Tanács azon határozataiban, amelyek e szervezettípusokat szociális vállalatként definiálják.

Az enciklikából sugárzó törekvés a munka szociális elemeinek kibontására irányul. Ezt emeli ki a munkások és a munkáltatók közötti felelősségi viszony hangsúlyozása is. Ez a felelősség a társadalommal szemben áll fenn. Az enciklika nevesítve említi az ILO-t, és teljes erkölcsi súlyával áll ki e nemzetközi szervezet tevékenysége mellett.

A Mater et magistra határozottan kettéválasztja a tőkés tulajdonos és a menedzser igazgató dualitását, amely a hatvanas évek elejére alakult ki. A részvénytársaságok tulajdonosai helyett a menedzserek rendelkeznek a vagyonnal s ez gyakran felelőtlenésre is ösztönzi őket. Változott az egyháznak a társadalmi tulajdonhoz fűződő viszonya is. A hatvanas években az államok tulajdoni hányadai nőttek a nemzetgazdaságokon belül. Ám az enciklika a társadalmi tulajdont összekapcsolja a közjó fogalmával. A Mater et magistra világosan érzékelteti, hogy a szociális kérdések megoldásához egyre nagyobb szükség van „társadalmi tulajdonra”, de ez a tulajdonforma nem váltja fel a magántulajdont.

Külön említi az irat az országokon belüli régiók egyenletes fejlesztésének szükségességét, igazságosság és a méltányosság kiterjesztését a természeti vagy más okok miatt keletkezett hátrányos helyzet kiegyenlítésére. Új elem a népek közötti kiegyenlítés tételének megfogalmazása is. A segélyezés, amiről a pápa ír, mégsem megoldás. Az Észak–Dél problematikája feszül a Mater et magistra fenti két pontjában, s ez teljességgel újszerű elem a Rerum novarumhoz képest. Nemcsak a tapasztalatok átadásának erkölcsi kötelességére szólít fel az egyház feje, hanem azok befogadására is.

Pacem in terris

Két évvel a Mater et magistra enciklikát követően új körlevelet bocsátott ki XXIII. János pápa. A 19. század végétől új szabadságjogok, új emberi és szociális alapjogok generációja alakult ki. Ezeket a jogokat az Egyház nemcsak elismeri, hanem erkölcsi védelemben is részesíti. Számos emberi jog társadalmi tanításának elemévé vált. XXIII. János pápa továbblép a munkához fűződő életállapotok kérdésén. Megszabadítja ezt a létmeghatározást a munkához kötődéstől. Kijelenti, hogy az embert egész életpályájának megválasztásához fűződő jog is megilleti. Ez a koncepció tükröződik az EU jogalkotásának számos dokumentumában. Az egyes jogokat a tágabb értelemben felfogott társadalmi tanítások mezőjében helyezi el a Pacem in terris. Világossá vált: a kapitalizmus legemberségesebb formája a demokratikus kapitalizmus, amelynek feltétele a társadalom tagjainak közéleti (demokratikus) szereplése.

Az enciklika az egyén és a közhatalom viszonyának elemzésére épül, kiemelve a hatalom, a tekintély és a közjó összefüggését. Közjó alatt nem a harmincas évek korporatív általa vezérelt nemzeti együttműködését érti a körlevél. Csak az lehet a közjó, amit szabad emberek közös szándékuk és akaratuk által meghatároznak. A Pacem in terris a közjót több szinten is meghatározza. A nemzetek közti kapcsolat éppúgy a közjó része, mint a kisközösségek, a családok emberhez méltó értékeinek ápolása.

A Pacem in terris a társadalmi tanítások politikai aspektusait emelte ki, s a korábbi enciklikák szociális dimenziói mellé az újabb kori változások tapasztalatait helyezte.

Gaudium et spes

Az „öröm és remény” szavak vezetnek be a II. Vatikáni Zsinat 1965-ben alkotott konstitúcióját, amely részletesen meghatározza az „emberi méltóság” fogalmát. E fogalom az isten képmásából kiindulva a bűn, az értelem méltósága, az erkölcsi tudat és a szabadság kimagasló értékének definiálásáig kerül kifejtésre. Az emberi közösség problémáit, bennük az egyének felelősségét elemzi, és szól a teremtett dolgok „autonómiájáról”. Ez utóbbi helyen találunk először utalást a környezetre mint különös értékre. Az irat emlékeztet a dolgok Isten általi teremtettségére, s arra, hogy ezt a „teremtettséget” az embernek kötelessége tiszteletben tartani. A konstitúció III. része foglalkozik a társadalmi–gazdasági élet kérdéseivel. Többek között a fejlődéssel, amelynek korlátolt lehetőségét vallják a zsinati atyák. A haladást elválasztják a fejlődéstől. Rögzítik, hogy a haladás csakis az emberi tudat ellenőrzésével valósulhat meg, spontán haladás nincs, illetve az nagy veszélyeket hordoz magában. E figyelmeztetés nemcsak a technikai struktúrák körében vált időszerűvé, hanem a tudományos kutatások vonatkozásában is.

A munka világát érintve a konstitúció új elemmel gazdagította a társadalmi tanításokat. „A föld javai minden emberért vannak” – írja. A „föld javai” azt jelentik, hogy egyik nép vagy csoport sem sajátíthatja ki az éppen kezelésében lévő javakat, azok az egész világ közös birtokában vannak. Ez a tanítás, amely a pénzügyi globalizáció következményeivel szemben a reálszférákban javasolja az átfogó gazdasági világrend megteremtését. Lehet-e az emberiség egészének tulajdonában valami? Erre a kérdésre a társadalmi tulajdon fogalmain keresztül sem adható válasz. Az emberiség mégis gyarapodott e gondolat által. A „világörökség” intézménye, az ENSZ nemzetközi egyezményeinek a világában már érzékelhető eredményei vannak a zsinati gondolatnak. A megélhetés javaira a tőke struktúráját kell még – belátás híján – alkalmazni.

A hagyományok és a modernitás rendkívül értékes elemzését is elvégzik az egyházi atyák. „Gazdaságilag kevésbé fejlett társadalmakban eléggé gyakori eset – írja a konstitúció –, hogy a javak közös rendeltetése a szokásban és a hagyományokban részben megvalósul, ezáltal a közösség minden tagja számára biztosítva a legszükségesebb javakat.” A szükségtelen és erőszakolt modernizáció tragédiákat okozhat. Ugyanezt mondhatjuk a jog intézményeinek voluntarista kiterjesztésére is.

Felveti a konstitúció – kétségek kívül latin-amerikai tapasztalatok alapján – a nagybirtokhoz való jog megalapozottságát is. Minthogy számos nagybirtokon parlagon hevernek a földek, az ország népessége pedig esetleg nyomorog, a konstitúció a tulajdonjog

A Quadragesimo anno részletesen foglalkozik a társadalmi rend kérdéskörével. Az egyének öngondoskodása tehát nem materiális lehetőség, hanem jog, melyet garantálniuk kell az államoknak. Az enciklika ezen pontja összhangban áll a polgári jog biztosításához fűződő intézményeivel, de új utakat is megnyitott. A munkások önszervező szervezetei mellett már a II. világháború előtt kialakultak az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak. E mozgalmak mintegy tanúsítják, hogy az egyéneknél a társadalombiztosítás mellett további öngondoskodási alternatíva van. Az öngondoskodás az emberi szabadság egyik formája, melyet nem lehet elvonni azoktól, akik erre képesek és kellő akarattal is rendelkeznek megvalósításához.

korlátjaként újfent felveti a tulajdon társadalmi rendeltetésének kérdését. Messzire vezető gondolatok ezek. Az EU mezőgazdasági politikájában a kvóta-rendszer, a piacósított állapotok ellentmondanak a konstitúció erkölcsi elvárásainak. A mesterséges hiány csak a szűkebb közösségek számára jelenthet szociális biztonságot.

Populorum progressio

XXIII. Jánost, a „reformpápát” VI. Pál követte Szent Péter trónusán. A pápa, hasonlóan hivatali elődjéhez folytatta a Katolikus Egyház reformjának munkálatait. 1967-ben a fenti című szociális tárgyú enciklikával fordult a világ népeire. „A népek fejlődése” kezdetű körlevél az ember sokoldalú fejlődésének előfeltevéseiből indul ki. Elfogadja, hogy zárt rendszerben nincs korlátlan fejlődés, s azt is, hogy a tőkejavak felélése a hozadéklehetőségeket zsugorodásával jár együtt. A pápa az egyén önmagával szemben is fennálló kötelességéről beszél. A *Hugo Grotius* óra fennálló sorrend a jog és kötelesség tekintetében ismét helyreáll. Az egyének a keresztény tanításokban nem passzív módon viszonyulnak önmagukhoz. Kötelességük, hogy a legfőbb jó elérésére törekedjenek, s ezzel a személyükben is „képviselet” embert tökéletesebbé formálják. Az ember céljai túlmutatnak önmagán, ezáltal és ezért válik közösségi lényvé. A pápa megismétli, hogy a javak egyetemes rendeltetésükkel szolgálhatják az emberi célokat. A föld teremtett javait méltányos elosztásban rendelte az Úr a népek javára. A teremtett javak minden embert megilletnek. Ezzel a szellemi megközelítéssel az Egyház sajátos értékrendet fogadott el. Felekezeti vagy világnézeti különbségektől a bibliai teremtés valamennyi ember számára közös, s ez közös felelősséget is jelent.

A jövedelem vonatkozásában a körlevél arra az álláspontra helyezkedik, hogy ahol a jövedelmet létrehozzák (ez a munka világát is érinti!), elsősorban ott kell jövedelmet a közjó elve szerint felhasználni. A személyes (tőkésvállalkozói) érdekből külföldre vitt jövedelem erkölcsileg elítélendő. Nem szól a *Populorum progressio* a világ globalizálódásáról, de a nemzeti és a globális pénzügyi manipulációkat elítéli.

„A gazdagság arra való, hogy az embert szolgálja.” Az enciklika jelzi, hogy a liberalizmus szélsőséges változatait, melyek leértékelik az emberi tényezőt, el kell ítélni, mert a tulajdonból újabb javak csakis a munka által hozhatók létre.

A *Populorum progressio* a népek fejlődésfolyamatában elemzi a szolidaritás kérdését is. Több szintjét érinti a körlevél annak a különös és minden meghatározásnak makacsul ellenálló fogalomnak, amelyet szolidaritásnak nevezünk. E tárgykörben először a népek testvériségét említi az egyházfő. A „testvériség” azonban éppoly határozatlan fogalom, mint a meghatározni kívánt szolidaritás kifejezés. Amit pedig *expressis verbis* kiemel a tanítás, az a gazdagabb népek egyenlőtlen segélynyújtása. Ezt az elvet a nemzetközi kereskedelmi jog is átvette, amikor a gyengén fejlett országokból érkező áruk vámmentesek, míg az odaérkező árukat magasan vámolhatja a fogadó ország.

A *Populorum progressio* a népek fejlődését a gyengék segítségének elemzésével folytatja. A „gyenge” mint alkalmazott terminus technicus különböző állapotokkal fejezhető ki. Ilyen „állapotként” írja le az irat az éhezést mint a gyengeség világméretű attribútumát. Annak ellenére, hogy a körlevél visszautal a *Gaudium et spes*-re, a vallásos és a világi karitatív tevékenység fokozásánál többet nem ajánl. Szolidaritásra egyébként is nehezen kötelezhető egy nép, nemzet vagy állam. Sajnálatos, hogy a feleslegről írottak nem mentek át a gyakorlatba. A fejlettebb országok ugyanis termelés-visszafogással reagálnak forgalmi folyamataik módosulásaira. Ez a magatartás az EU-ban éppúgy, mint a világ több más, fejlett országában ellentétes a körlevél megkívánta alapállással.

Új a Világalapítványra vonatkozó javaslat. Az államok azonban nem reagáltak erre a javaslatra. A pápai javaslat ugyanis a fegyverkezési kiadások meghatározott mértékű hányadából a fejlődő országok részére kívánt alapot létrehozni. A pápa célja mindvégig a szo-

ciális értékek megőrzése. Az országok közötti szerződések igazságtalan volta történelmi tényekkel igazolható. A jelentős eltérésekkel megkötött szerződések szerződő felei között érvényesülnie kell a méltányosságnak is.

Centessimus annus

Száz esztendő telt el XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű enciklikájának megjelenése óta. Az emberiség átélte legdrámaibb évszázadát. Mindaz megmutatkozott, ami csodálatossá teszi az embert és alkotásait, az is, ami az állatnál is alacsonyabbnak mutatja meg ugyanazt az embert.

Az európai szocializmusok bukásának okait elemezve a Szentatyja eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy annak antropológiai oka volt. Az embert a szocializmus (a létező szocializmus) elemnek tekintette. Az ember azonban társas lény, és csak ebben a minőségében válik emberré. A szocializmus ideológiája szerint az egyén alá van vetve a társadalmi-gazdasági struktúrájának, szabad akarata eltűnik, így szabadsága terjedelmét a struktúra joga adja meg. A keresztény elv szerint az államhoz kapcsolódás nem maga a társas állapot, hanem a társas állapot egyik formája az állam szervezte közösség.

Az állam foglalkoztatáshoz fűződő kötelezettségeit újfent megismétli a *Centessimus annus*. E kötelezettségek hangsúlyozása azért vált fontossá, mert a lebomlásnak indult európai típusú munkatársadalmakban megroggyantak a szociális vívmányok, illetve a nyolcvanas években (a kilencvenesekben úgyszintén) olyan térségekbe vonult a tőke, ahol az Európában ismert szociális „vívmányok” nem is kerültek bevezetésre. Az érintett „vívmányokat” részben fel is sorolja a körlevél: a bérek színvonalának a munkás és családtagjai megélhetését biztosító szabályai; a munkások képzésének az információs társadalmi állapothoz való igazítása; a munkafelügyelet fenntartása és működtetése; a munkaügy törvényi szabályozása; a bevándorlók munkaügyi helyzetének rendezése; a szakszervezetek jogállásának biztosítása; az „emberi” munkaidő szavatolása; a pihenőidő garantálása; a munkavállaló személyiségének szabad kifejtése.

Az enciklika III. része az 1989-es esztendő következményeit elemzi. Az elemzés visszautal a latin-amerikai diktatúrák összeomlására (Argentína, Nicaragua stb.). Ám nem magyarázza ez a körülmény a szocialista típusú totalitárius államok bukását. Ezeknél éppen a munka jogának megsértése volt a bukás alapvető oka. S amire valóban nem számított senki, ezek a változások békésen zajlottak le. Ebben megnyilvánul az enciklikák erőszakmentességről szóló évtizedes tanításának hatása is. Az évszázad egyik legfontosabb évét elemezve, a pápai körlevél a gazdasági helyzetet emeli ki az összeomlás okaként. Ugyancsak az okok közé sorolható a kulturális és a nemzetiségi, nemzeti kérdések megoldatlansága. A nemzetközi szervezetek, illetve az államok erőfeszítései a 20. század utolsó évtizedeiben – különösen a globalizálódott, s az államoktól erősen függetlenedett pénzügyi folyamatok hatására – kevés eredményt értek el.

A *Centessimus annus* kiemeli, hogy az Egyház az elmúlt évszázadban felzárkózott az emberi jogok védelmezőjéhez. Amíg az emberi jogok első generációjához ambivalens viszony fűzte, illetve fűzi ma is az Egyházat, a szociális, gazdasági és politikai jogok meghatározó részeit elfogadja s azokat tanításaiba beépíti.

Az 1989-es esztendő Közép- és Kelet-Európa népeinek vértelen győzelmeit hozta meg, de jelentősége mégis egyetemes. A marxizmus válsága nem szünteti meg az igazságtalanságot és az elnyomást. A tanítások nem egy tévesnek ítélt ideológia, állapot ellen irányulnak, hanem az ember egyházi, teológiai értelemben vett teljes felszabadításáért folynak. Az igazság és az igazságosság között különbséget kell tennünk. Az igazságosság a „kinek-kinek a magáét” elv mellett általános érvényű emberi értékrenddel is ki kell egészülnön.

Az enciklika a közép-, illetve kelet-európai államok egy részénél „háború” utáni állapotokat lát. Politikai értelemben igaz ez a megállapítás, de kevésbé tűnik a társadal-

mi-gazdasági állapotok vonatkozásában is helytállóak. A Katolikus Egyház feje a térség önfejlődésének igenlése mellett (amely önfejlődés már megfelel a szabadság kezdő állapotának) az „ésszerű lehetőségek” biztosításáról beszél a fejlett tőkés társadalmak részéről. Elkerülendő az új térségek lakosságának szociális rabszolgaságba való taszítása. A pápa figyelmeztet a történelmi események tragikus megismétlődésének lehetőségére. Kiemeli az európai országok támogatásának fontosságát, amelyet közös felelősség által kapcsol össze az Egyház társadalmi igazságosságáról szóló tanításával. Szükségesnek tartja az enciklika azt is kijelenteni, hogy a közép- és kelet-európai térségnek nyújtandó támogatások nem csökkenthetik az ún. „harmadik világnak” feltétlenül megadni célszerű támogatásokat. Az európaiak önmagukért való felelőssége korántsem tudatosult a kívánt mértékben.

Az emberhez méltó élet a haladásban való élet. A haladás folyamatát nem egyes javakban, hanem a teljes emberi létben és személyiségben kell vizsgálni. E gondolatkör a

Sollicitudo Rei Socialis (SrS) 29–31. pontokra utal vissza. Csakis az így felfogott emberi lényegen alapulhat szabad politikai rend. Az Egyház egyetlen társadalmi rendet sem favorizál, csupán azt fejezi ki, hogy a politikai és jogi rendszerek milyen mértékben felelnek meg az Egyház által vallott nézeteknek. S e helyütt nem a vallásos hitet, hanem az emberre – mint bármely hitet valló vagy akár ateista emberre – vonatkozó eszmerendszert kell érteni.

A munka fizikai jellege mellett kiemelkedő szerepe van az alkotó tevékenységnek is. Ez az egyik oka a munkatársadalmak visszaszorulásának s a kreatív emberi tevékenységek nagyfokú igénylésének. Amit a pápa az ember önfejlesztő képességeként leír, az Európában az atipikus foglalkoztatási formák felgyorsult elterjedését jelenti. Az enciklika kiemeli e tekintetben a munkaközösségek, azaz a társas munkavégzés hasznosságának szerepét.

Amit közgazdaságtani tankönyvek nem elemeznek, azt a körlevél világosan kimondja: „A szabadpiac látszik a leghatékonyabb útnak az erőforrások elosztására és a szük-

ségletek legmegfelelőbb kielégítésére. De ez csak a »megvásárolható« szükségletekre érvényes ... és azokra az árukra, melyek »eladhatók«”. Az Egyház tehát nem utasítja el az elosztás gazdasági ésszerűségét és jogosságát ott, ahol ez az allokáció legmegfelelőbb formája.

A pápa – elutasítva a szocializmust mint államkapitalizmust – a szélsőséges tőkés rend ellen igenis harcot lát a szabad munka, a vállalkozás, az ellenőrzöttség társadalmának a megteremtése érdekében. Nemcsak a fogyasztói társadalmak tagjai, hanem a tőketulajdonosok és csoportjaik is felsorakoztak – például – a zöldek mozgalmaihoz. A hetvenes évek gazdasági válsága a világ energiakészletével kapcsolatos fogyasztói magatartáshoz, a teremtett tőkejavak lassuló kifosztásának tendenciájához vezetett. A fogyasztás társadalmivá vált problémáival a Centessimus annus foglalkozott először az enciklikák között.

Az európai szocializmusok bukásának okait elemezve

a Szentatya eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy annak antropológiai oka volt. Az embert a szocializmus (a létező szocializmus) elemnek tekintette. Az ember azonban társas lény,

és csak ebben a minőségében válik emberré. A szocializmus ideológiája szerint az egyén alá van vetve a társadalmi-gazdasági struktúrának, szabad akarata eltűnik, így szabadsága terjedelmét a struktúra joga adja meg.

A keresztény elv szerint az államhoz kapcsolódás nem maga a társas állapot, hanem a társas állapot egyik formája az állam szervezte közösség.

Életszerű az a megközelítés, ahogyan a körlevél az elidegenedést elemzi, elsősorban a fejlett Nyugat szempontjából. Az egyházfő nemcsak *Karl Marx* bírálatára szorítkozik. Ki mondja, hogy a rendszerváltások után is fennmaradt az elidegenedés a fogyasztói társadalmakban. Ezt fel kell az egyén szabadsága érdekében számolni, de modelt az enciklika az Egyház illetékességén túli ok miatt nem kíván kidolgozni a társadalmak számára.

A totalitárius államok okozta traumák után világossá vált: a jogállamiság megteremtése lehet a követendő cél. E kifejezés alatt azonban korántsem az angol szellem által kialakított „joguralom” szó tartalmát kell érteni. A jog korlátozott hatókörű eszköz a társadalmak önigazgatásában, de ahol működése szükséges, ott annak kell alávetni a közösséget. Szabadság és igazság egymást feltételező entitás. Az államnak nem lehet olyan széles hatalmat adni, hogy a család és az egyén önmegvalósító szerepét megszüntesse.

Az állam képződménye mellett megjelentek az integrációk, a globális struktúrák. A körlevél mindvégig az egyén aspektusából értékeli az állam szerepét, anélkül, hogy az integrációk új szociális kihívásait elemezné. A nemzetközi kapcsolatok körében a béke értékét emeli ki a körlevél. Összekapcsolva a fejlődéssel, megismétli az összefogás világméretű jelentőségét. A „szolidaritás” lelki tartalmához képest az egyének „rásegítését” szorgalmazza. A pápa ebben a szellemben elemzi az Egyház feladatait is.

A Centessimus annus a szóban forgó száz év áttekintése mellett számos novumot is fel dolgoz korunk szociális és társadalmi kérdései közül. Ezek hatása a magyar társadalmi és jogviszonyokra, a liberális eszmék érvényesülése miatt, nem volt átütő erejű. A magyar Püspöki Kar a Centessimus annushoz kapcsolódva körlevélben fejtette ki álláspontját a társadalommal, szociális helyzettel és a teendőkkel kapcsolatban. A megindult integrációs folyamatok különösen időszerűvé tették erkölcsi alapokon nyugvó áttekintését korunk, s ezen

belül ha-
zánk vi-
szonyai-
n a k .

Kiadó és Nyomda

H-1061 Budapest,
Paulay Ede u. 55.
Telefon: (1) 322-
3 6 5 0
Fax: (1) 321-1373

